

L. S. Topchii

SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS-PHILOLOGISTS

The article examines the role and place of sociocultural competence in the structure of the professional competence of future teachers-philologists. The evolution of sociocultural competence in linguodidactics has been outlined. The article proves that sociocultural competence is one of the key components of the communicative competence. Sociocultural competence is considered as an ability to interact effectively with people of different socio-economic backgrounds and cultures. From philosophical and pedagogical points of view sociocultural competence is characterized by psychological mobility, sociability, cultural tolerance, readiness for sociocultural activity, ability to adapt and integrate in the society. Ukrainian scientists stress the role of native language training in the process of sociocultural competence formation. The content of the school subject "the Ukrainian language" is considered to be an effective means of sociocultural competence formation. Attracting school pupils to national culture, traditions and social relationship makes the basis for successful sociocultural competence formation and provides pupils with the ability to participate in cross-cultural communication. The analysis of the current educational process in pedagogical university proves the necessity for its correction pertaining to future language teachers' readiness to provide pupils with skills in sociocultural field. The educational process should be based on the integration of training, bringing-up and scientific development of students, which is performed at individual, group, faculty, university, interuniversity and international levels. The core of the content of training make the Humanities – the Ukrainian and foreign languages, history of Ukrainian culture, culture-oriented linguistics, literature, pedagogy and interdisciplinary approach. Among the pedagogical technologies preference should be given to those, which aim at activation and intensification of students' activity (interactive lectures, game technologies, problem training, usage of information technologies), their educating (educating within the process of training, mind games) and research activity (conferences, round tables, discussions). The above-mentioned corrections to the educational process prove to be beneficial for future language teachers' readiness to develop school pupils' sociocultural competence.

Keywords: linguodidactics, sociocultural competence, educational process, future language teachers.

Подано до редакції 08.09.14

УДК: 373.2+373.461+37.03

О. С. Трифонова

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ ІДЕЙ А. М. БОГУШ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено лінгводидактичні ідеї А. М. Богуш щодо формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку (педагогічні умови, критерії і показники оцінки сформованості мовленнєвої особистості дитини). Описано лінгводидактичну модель та експериментальну методику формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: А. М. Богуш, мовленнєва особистість, діти старшого дошкільного віку, розвивальне мовленнєве середовище, мовленнєва активність, творче мовленнєве самовираження, оцінно-контрольна діяльність.

Постановка проблеми. У новій редакції «Базового компонента дошкільної освіти» виокремлено освітню лінію «Мовлення дитини», яка передбачає формування в дітей різних видів мовленнєвої і комунікативної компетенцій, які в сукупності спрямовані на формування мовленнєвої особистості дитини – випускника дошкільного навчального закладу.

Аналіз досліджень з означеної проблеми. Аналіз теоретичних джерел засвідчив, що проблема формування мовленнєвої особистості в Україні була предметом наукового інтересу А. М. Богуш, М. С. Вашуленка, Л. О. Калмикової, О. С. Трифоновой, М. П. Черкасова та ін. Оскільки об'єктом дослідження виступають діти дошкільного віку, які тільки оволодівають рідною мовою, то ми, вслід за А. М. Богуш і Ю. Є. Прохоровим дотримуємося думки, що на етапі дошкільного дитинства мова може йти лише про формування мовленнєвої особистості дитини.

Мета статті: висвітлити реалізацію лінгводидактичних поглядів Алли Михайлівни Богуш щодо фор-

мування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальною ідеєю лінгводидактичної спадщини Алли Михайлівни Богуш є розвиток рідного мовлення дитини, формування її мовленнєвої особистості вже на етапі дошкільного дитинства. На глибоке переконання вченої, еволюція становлення мовної особистості є досить тривалою і складною: започатковується вона з перших місяців життя дитини і проходить декілька етапів залежно від вікових періодів. Формування мовленнєвої особистості пов'язане з розвитком мовлення дитини та оволодінням нею насамперед рідної мови. А. М. Богуш застерігає, що на передмовленнєвих етапах (1-2-ий роки життя) ще не можна вести мову про мовну особистість дитини. Вчена зауважує, що «на третьому році життя дитина оволодіває активним розмовним мовленням і вступає у взаємодію з дорослими і дітьми, у неї з'являється комунікативно-мовленнєва діяльність. Дитина дошкільного віку є

активним мовцем, до 4 років вона оволодіває морфологією і синтаксисом рідної мови на практичному рівні. Дитина вже виражає себе як сформована мовленнєва особистість» [4, с.46].

А. М. Богуш визначає мовленнєву особистість дошкільника як активного, ініціативного мовця, відкритого для спілкування, який легко і невимушено вступає у спілкування з дітьми і дорослими; застосовує мовні і немовні засоби виразності, володіє формулами мовленнєвого етикету, має розвинуті комунікативні здібності і достатній рівень розвитку рідного мовлення [4, с.46]. Кінцевим результатом формування мовленнєвої особистості є сформованість різних видів мовленнєвої та комунікативної компетенцій. Ученою визначено критерії сформованості мовленнєвої особистості випускника дошкільного закладу, якими виступили такі види мовленнєвої компетенції: 1) фонетична (із показниками правильна вимова звуків, розвиток фонематичного слуху, виразність мовлення), лексична (з показниками: словникове багатство, розуміння семантики слів), граматична (морфологічна правильність мовлення, синтаксична будова мовлення, наявність оцінно-контрольних дій), діалогова (вміння будувати діалог з партнером, зв'язні висловлювання репродуктивного характеру, зв'язні висловлювання творчого характеру), комунікативна (наявність формул мовленнєвого етикету, ініціативність спілкування).

Педагогічними умовами, що забезпечують ефективне формування мовленнєвої особистості випускника дошкільного навчального закладу, на думку А. М. Богуш, є: комунікативно-мовленнєва спрямованість навчання; мотивація мовленнєвої діяльності; занурення дітей в активну комунікативно-мовленнєву діяльність (навчально-пізнавальну, навчально-мовленнєву, художньо-мовленнєву, театральну-ігрову, комунікативну); комплексний підхід до розвитку мовлення і навчання мови [4, с. 72-73].

Відповідно до рекомендацій і порад А. М. Богуш було розроблено лінгводидактичну модель формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку, в якій відображено мету, зміст, форми, методи, педагогічні умови та етапи: номінативно-збагачувальний, дискурсивно-репродуктивний, креативно-комунікативний, рефлексивно-оцінний.

Започатковували експериментальну роботу на першому – номінативно-збагачувальному етапі заняття з художньої літератури та розвитку мовлення, на яких знайомили дітей з текстами народних казок, оповідань, віршів як українських, так і зарубіжних письменників, вчили дітей усвідомлювати ідею та зміст твору, характеризувати дії головних героїв; збагачували словник дітей образними виразами, фразеологізмами, епітетами, синонімами, антонімами, текстами зачинів і кінцівок, мовними і немовними засобами виразності, формулами мовленнєвого етикету. На першому етапі було проведено серію занять про Мову як дієву особу.

Надзвичайно важливим чинником у формуванні мовленнєвої особистості дитини виступає її мовленнєва активність. Цінними є поради А. М. Богуш щодо максимальної мовленнєвої активності дошкільників. Учена визначає мовленнєву активність як наявність у дитини пізнавальних інтересів; відповідність її знань вимогам програми (чи перевищення вимог); сформованість умін-

ня зосереджувати увагу на пропонованому матеріалі та діяти відповідно до вказівок педагога; зацікавленість у розв'язанні загального завдання; наявність потреби відповідати, звертатись із запитаннями, доповнювати відповіді однолітків, виправляти помилки [2, с.137-138]. Оскільки мовлення обслуговує всі види пізнавальної діяльності, то можна сформулювати відповідну закономірність: чим активнішим є мовлення дитини (запитання, звернення, пояснення, міркування, розмірковування і т.ін.), тим ефективнішою буде її пізнавальна й мовленнєва діяльність. Саме тому на першому і подальших етапах експериментальної роботи максимально застосовувалися мовленнєві етюди, дидактичні вправи й ігри, комунікативні й мовленнєво-ігрові ситуації, які стимулювали мовлення дитини.

Другий – дискурсивно-репродуктивний етап був спрямований на формування вмінь будувати діалог, полілог, складати різні типи монологічних дискурсів. Як слушно зауважує А. М. Богуш, мовна особистість не є вродженою, вона формується і розвивається у процесі навчання, виховання, спілкування, тобто в різних видах діяльності. Учена наголошує на провідному чиннику формування мовленнєвої особистості – мовленнєвому середовищі, в якому дитина виховується, навчається, розвивається, відбувається її соціалізація. А. М. Богуш розуміє стимульоване мовленнєве середовище як організований процес навчання мови і розвитку мовлення на різних вікових етапах у навчальних закладах різного типу, який супроводжується педагогічно стимульованою мовленнєвою взаємодією педагога і учнів. У дошкільному закладі стимульоване мовленнєве середовище забезпечують заняття з розвитку мовлення і художньо-мовленнєвої діяльності. На цих заняттях завданням вихователя є створення актуального мовленнєвого середовища – максимально активну ініціативну взаємодію дитини з іншими учасниками спілкування, що передбачає максимальне занурення дітей в активну мовленнєву діяльність [4, с.44]. Відповідно до настанов ученої було створено розвивальне мовленнєве середовище для творчих мовленнєвих проявів дитини. Творчість пов'язана з такими особистісними характеристиками, як активність та ініціатива, адже активність характеризує діяльнісний стан особистості. Мовленнєві творчі прояви, як засвідчують щоденникові записи мовлення дітей (Н. В. Гавриш, О. М. Гвоздев, К. І. Чуковський, С. Н. Цейтлін та ін.) виявляються досить рано і посідають значне місце в житті дитини, оскільки є природними для неї, виступають засобом самовираження, самореалізації, який виявляється у різних видах дитячої діяльності.

В основу експериментальної роботи другого етапу з метою формування вмінь у дітей створювати різні типи дискурсів була покладена система вправ за такими групами: відтворювальні (питальні, що вимагали миттєвої відповіді дітей, вправи на використання реактивних та ініціативних реплік, вправи-трансформації, що застосовувалися безпосередньо після сприйняття тексту: – повторіть репліку з прослуханого тексту; – прослухайте діалог і відтворіть його; – дайте відповідь на запитання за змістом тексту); конструктивні (були спрямовані на формування в дітей мовленнєвих умінь: розігрування самостійно створених діалогів відповідно до ситуації спілкування; складання діалогів за змістом прочитаного

тексту; розігрування діалогу з використанням формул мовленнєвого етикету).

Третій, креативно-комунікативний, етап дослідження передбачав формування в дітей вміння складати творчі розповіді, творчо самовиражатись у мовленнєво-ігрових ситуаціях. Досить яскраво на цьому етапі реалізовувався визначений Аллою Михайлівною Богуш принцип розвитку мовлення як засобу самовираження, який пов'язаний із тим, що людина живе та формується як особистість у спілкуванні з іншими людьми. Творче самовираження дитини дошкільного віку вчена розуміє як уміння розкрити своє власне «Я», виявити у творчій розповіді свою індивідуальність і неповторність стосовно інших дітей; це вміння передати через засоби художньої виразності (мовні і немовні) свої емоції і почуття, свій настрій і переживання, власні думки і фантазії; вміння дитини шляхом творчого пошуку знаходити нове вирішення певної проблеми, вміння творчо та оригінально мислити, передавати свої думки словами і діями, створювати нестандартні мовленнєво-ігрові ситуації [3, с.103]. На цьому етапі дітей залучали до самопрезентації, тобто діти у запропонованих мовленнєвих ситуаціях, етюдах, іграх училися «подавати себе» в певній ролі, пізнавали себе через відтворення різних образів, презентували свої думки, висловлювали свій емоційний стан щодо почутого, висловленого тощо. Особливо в цьому руслі ефективними були малювання у другій половині дня, де діти на малюнку могли висловити свої почуття, емоції. По завершенні малювання створювалась ігрова обстановка: до дітей приходив «фотокореспондент» і пропонував разом розглянути малюнки, розповісти про них, відчуті їх настрої, що дозволило сформулювати стійку настанову на співрозмовника, потребу донести інформацію до інших й емоційно виявити своє ставлення до зображеного.

Метою четвертого – рефлексивно-оцінного етапу було формування вміння дитини оцінювати й контролювати власне мовлення та мовлення інших однолітків. Зазначимо, що на цьому етапі лінгводидактичної моделі було використано теоретичні й методичні положення експериментального дослідження А. М. Богуш. Так, ученою було введено в науковий обіг сутність понять «контрольні дії», «оцінні дії», «оцінно-контрольні дії». Оцінно-контрольні дії вчена розуміє як дії, які включають: уміння оцінювати і контролювати навчально-мовленнєву діяльність однолітків, тобто взаємооцінку і взаємоконтроль; вміння оцінювати і контролювати власну мовленнєву діяльність, тобто самооцінку і самоконтроль. А. М. Богуш наголошує на необхідності оцінно-контрольних дій у процесі навчально-мовленнєвої діяльності: як умови і засобу засвоєння знань, формування відповідних мовленнєвих умінь і навичок; як найважливішої умови застосування засвоєних знань, мовленнєвих умінь і навичок у практичній діяльності [2, с.206-207]. Відповідно до рекомендацій А. М. Богуш, вчили старших дошкільників оцінювати себе шляхом порівняння з іншими дітьми, оцінювати результати власної діяльності, порівнювати результати своєї мовленнєвої діяльності зі змістом літературних творів, розповідями, складеними іншими дітьми за допомогою різних мовленнєвих ситуацій: оцінки, контролю, змагання.

У процесі експериментальної роботи особливу увагу звертали на формування адекватної взаємооцінки й

самооцінки та прояву взаємоконтролю і самоконтролю у власному мовленні дітей та мовленні інших однолітків. Відомо, що оцінно-контрольні дії є розумовими діями, тому дитина у процесі говоріння та сприйняття мовлення звертає увагу насамперед на зміст, що передається, і контролює правильність побудови висловлювання, фрази, слова. На переконання А. М. Богуш, щоб мовленнєві помилки «виявилися усвідомленими», вони мають посісти початкове структурне місце мети у процесі виконання мовленнєвого завдання. Увага дитини повинна бути спрямована на мовленнєві помилки, «неправильності» у побудові фраз і речень [2, с. 260]. У зв'язку з цим було розроблено серію дидактичних ігор («Чи правильно Томучка сказала?», «Виправ Томучку», «Томучка йде до школи», «Дивна розмова» та ін.), під час виконання яких у старших дошкільників вироблялись «актуально усвідомлені» дії, формувалися дії свідомого контролю у процесі мовленнєвого висловлювання. У змісті дидактичних ігор було передбачено навмисне припущення помилок у мовленні дійової особи – Томучки, яка неправильно вимовляла слова, граматичні конструкції, або неправильно вживала мовленнєві формули етикету тощо.

У дослідженні значна увага приділялась взаємодії вихователя дошкільного навчального закладу із родиною, оскільки відомо, що без підтримки батьків, звичайно, важко досягти певних позитивних результатів у мовленнєвому розвитку дитини. На глибоке переконання А. М. Богуш, діти, з якими батьки багато і вдумливо спілкуються, розвиваються швидше і розмовляють краще, мають правильне мовлення. З цією метою використовувалися різні форми роботи з батьками: батьківські збори, анкетування, індивідуальні консультації. Батькам було запропоновано дидактичні ігри на добір синонімів, антонімів, пояснення прямого й переносного значення доступно для дітей мовою. Пропонувалися словнички для вивчення вдома, оскільки вони є «порадниками у вихованні культури мовлення дитини» [1, с.119]. Також пропонували для вивчення вдома вірші про українську мову, малі фольклорні жанри (вірші, потішки, чистомовки, скоромовки), адже, як слушно зауважує А. М. Богуш, вони є «надійними помічниками у вихованні правильного і виразного мовлення вашої дитини» [1, с.80].

Висновки і перспективи досліджень. Отже, А. М. Богуш одна з перших наголошувала на необхідності формування мовленнєвої особистості дитини ще на етапі дошкільного дитинства. Лінгводидактичні погляди А. М. Богуш лягли в основу розробленої методики формування мовленнєвої особистості дитини старшого дошкільного віку, під якою розуміємо інтегративну якість суб'єкта, в якого сформовані всі види мовленнєвої (фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна), художньо-мовленнєвої (театрально-ігрова, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінно-емоційна, літературна) та комунікативної (мовленнєво-комунікативна, комунікативна й дискурсивна) компетенцій, який володіє мовними концептами, що віддзеркалюють мовленнєву картину світу дитини, і вміє вільно самовиражатись у різних комунікативно-мовленнєвих ситуаціях.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у вивченні наступності й перспективності між дошкільною і початковою ланкою освіти щодо формуван-

ня мовленнєвої і мовної особистості дітей; розробці інноваційних методик формування мовленнєвої особисто-

сті старших дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Мова дітей [Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів] / Під заг. ред. С.Чередниченко. – К. : Кобза, 2003. – 144 с.

2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : [монографія] / Богуш Алла. – [2-е видання]. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 374 с.

3. Богуш А. М., Березовська Л. І. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності

: [монографія] / А.М.Богуш, Л.І.Березовська. – Одеса : М.П. Черкасов, 2008. – 203 с.

4. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : [монографія] / Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І., Горіна Ж.Д., Черкасов М.П. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 271 с.

REFERENCES

1. Bohush, A. M. (2003). Mova ditei [The language of children]. *Posibnyk dlia batkiv, doshkilniat ta sotsialnykh pedahohiv – Textbook for parents, preschool age children and social teachers*. Kyiv: Kobza [in Ukrainian].

2. Bohush, A. M. (2010). *Movlennievyyi rozvytok ditei vid narodzhennia do 7 rokiv [Speech development of children from birth to seven years]*. Kyiv: 'Slovo' [in Ukrainian].

3. Bohush, A.M., Berезovska, L. I. (2008). *Tvorche samovyrakhennia doshkilnykiv u khudozhnio-movlennievii*

diialnosti [Creative self-expression of preschool age children in artistic and speech activity]. Odessa: M. P. Cherkasov [in Ukrainian].

4. Bohush, A. M., Tryfonova, O. S., Kyseliova, O.I., Horina, Zh. D., & Cherkasov, M. P. (2008). *Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh [Development of speech personality at different age stages]*. Odessa: PNTS APN Ukrainy [in Ukrainian].

Е. С. Трифонова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИХ ИДЕЙ А. М. БОГУШ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье освещены лингводидактические идеи А. М. Богуш по формированию речевой личности детей дошкольного возраста (педагогические условия, критерии и показатели оценки сформированности речевой личности ребенка). Описаны лингводидактическая модель и экспериментальная методика формирования речевой личности детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: А. М. Богуш, речевая личность, дети старшего дошкольного возраста, развивающая речевая среда, речевая активность, творческое речевое самовыражение, оценочно-контрольная деятельность.

O. S. Tryfonova

USE OF LINGUODIDACTICAL IDEAS OF A. BOHUSH IN DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN'S SPEECH PERSONALITY

The article deals with linguodidactical ideas of A. Bohush in the development of speech personality of preschool age children (special attention is paid to such factors as: developmental speech environment, personality's speech activity, creative self-expression, estimating and monitoring activities in the speech activity of a child); pedagogical conditions of the development of speech personality of preschool age children, evaluative criteria and indicators of development of speech personality of preschool age children, that were developed by A. Bogush, have been highlighted. The linguodidactical model and experimental methodology of development of speech personality of senior preschool age children have been described. The linguodidactical model of the development of senior preschool age children's speech personality has four stages: nominative and enriching (aimed at children's acquaintance with the texts of folk tales, stories, poems of Ukrainian and foreign writers, enrichment of their vocabulary with the vivid expressions, phraseological units, epithets, antonyms, texts of beginnings and endings, speech and non-speech means of expression and formulae of speech etiquette), discursive and reproductive (its aim is formation of skills to make up dialogue, polylogue, different types of monologic discourses), creative and communicative (children's skills development is performed by the means of making up creative stories, creative self-expression in speech and playing situations) and reflexive and evaluative (aimed at child's skills development to evaluate and control his/her own speech and speech of the children born in the same year). Special attention was paid to the interaction of a preschool teacher with a family of a preschooler, because as it is a common knowledge that it is extremely difficult for a child to achieve positive results in the speech development without parents' support. A. Bohush is sure that children, whose parents put a lot of time into communication and interaction with them, have greater success in the speech development. The notion 'speech personality of senior preschool age children' has been determined. Alla Bohush is one of the first to develop the idea of forming speech personality of a child at the stage of preschool period. Linguodidactical views of Alla Bohush have provided the basis for the developed methodology of forming speech personality of senior preschooler.

Keywords: A. Bohush, speech personality, senior preschool age children, developmental speech environment, speech activity, creative speech self-expression, estimating and monitoring activity.

Подано до редакції 08.09.14